

Hartmann, Antonín

Senát v Theodosiově kodexu

In: *Classica atque mediaevalia Jaroslao Ludvíkovský octogenario oblata*.
Češka, Josef (editor). Vyd. 1. Brno: Universita J.E. Purkyně, 1975, pp.
117-123

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/121176>

Access Date: 28. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Antonín Hartmann

Brno

SENÁT V THEODOSIOVĚ KODEXU

Ústava římské říše zřízená císařem Augustem byla založena na teorii, že svrchovaný římský národ vykonává svá neomezená vladařská práva zpravidla prostřednictvím dvou jím pověřených činitelů, totiž císaře a senátu¹. Panující císař byl přes božské počty, které mu byly všestranně prokazovány a které nebyly ve IV. stol. n. l. ani pro křesťany ničím neobvyklým², a při veškeré své moci podle ústavy jen úředníkem římského národa.³ Ale tato teorie, na níž byla vybudována ústava principátu, se stala už během principátu pouhou fikcí. Císařská hodnota sice nebyla dědičná, byla udělována na doživotí, ale mohla být odňata. Římský císař mohl být odvolán a pro zneužití své moci odsouzen k trestu smrti a k *damnatio memoriae*. Na senátu dále závisel posmrtný osud císařův, tj. především, zda byl císař prohlášen za boha. Ještě na sklonku principátu byl akt divinizace prováděn senátem na návrh nového císaře, případně pod jeho nátlakem (*denique Gallienum subacti patres a Claudio... divum dixerunt* Aur Vict., Caes. 33, 27). Účast římského lidu na volbě císaře se již od počátku principátu omezovala na to, že příslušné usnesení senátu bylo v římských komitích přečteno a schváleno aklamací.⁴ Od doby císaře Vespasiana byla za pravoplatnou považována volba císaře vojskem⁵ a až do roku 282 n. l. byla ustálena praxe, že volba císaře senátem byla platná jen tehdy, byla-li potvrzena vojskem a naopak. Od tohoto roku, kdy vojskem dosazený císař Carus (vládl v letech 282—283) si nedal senátem potvrdit své zvolení, pak už potvrzení senátem nebylo nutné a zejména nebylo nutné za dominátu, absolutní monarchie, v níž se římská říše změnila za Diocletiana (284—305), Constantina (306—337) a jeho nástupců.

I když práva senátu byla pohnatá stále více omezována, nebyla zásadně zrušena⁶. Senát formálně vydává svá usnesení (*senatus consultum*), jež mají platnost zákona (*senatus consultum est, quod senatus iubet atque constituit, idque legis vicem optinet* Gai. I 4); v tom si byli císař a senát rovni, že pravoplatné usnesení senátu nemůže být zrušeno pouhým opatřením císařovým,⁷ avšak na konci principátu se

¹ Th. Mommsen, *Römisches Staatsrecht*, II 2, Leipzig 1887³, str. 748; III 2, Leipzig 1888, str. 1252 n.

² J. Češka, *La base politique de l'homoousios d'Athanase: Eirene II*, 1964, str. 1941.

³ Mommsen, op. cit. II 2, str. 749 n.

⁴ P. Willems, *Le droit public Romain*, Louvain, 1910⁷, str. 414 n.

⁵ Mommsen, op. cit. II 2, str. 843.

⁶ Mommsen, op. cit. III 2, str. 1252—1271.

⁷ E. Stein, *Geschichte des römischen Reiches I*, Wien 1928, str. 51.

uplatňovala zákonodárná činnost senátu ve všech důležitějších záležitostech jen z iniciativy císaře, a protože císařův návrh zákona přednesený v senátě císařem samým nebo jeho zástupcem anebo zasláný písemně (*oratio principis ad senatum*) musel být podle závazné zvyklosti schválen, byl vlastně senát institucí, která sloužila císaři jako místo, na němž se zákon zveřejňoval.⁸ V kodexu Theodosiově je několik zákonů, které byly vydány ve formě řeči pronesené před nějakou organizací, zejména před senátem, či spíše ve formě rozhodnutí zasláného písemně senátu (*atque ideo hac oratione sancimus, ut pater... — jako dědic — morienti filio infanti in qualibet aetate sine ambiguitate succedat* CTh IV 1,1; *oratio ad senatum missa* CTh XII 11,2; *his enim providendum nos <hac> oratione censemus* CTh VI 4,21,7). Avšak v reskriptu adresovaném korporaci loďařů *quarum (constituionum) series orationis paginis antelata est* (CTh XIII 5,16,1) je *oratio* prosba k císaři. V praxi na soudech byla také citována tato *oratio principis ad senatum* a nikoli *senatus consultum*.⁹

O úrovni, na jaké se vedlo jednání v senátu, nás poučuje zápis z jednání o vyhlášení Theodosiova kodexu z roku 438 n. l. *Gesta senatus Romani de Theodosiano publicando*. Tento protokol není skutečnou součástí Theodosiova kodexu, ale od roku 1822, kdy byl nalezen, se vydává a cituje jako úvod ke kodexu. Nejprve konsul a praefectus praetorio Faustus informuje stručně senát, že když doprovázel mladého Valentiniána (tj. III.) do Constantinopole k sňatku s Eudoxií, odevzdal mu Theodosius (II.) kodex schválený také Valentiniánem. Potom požádal o dovození přečíst konstituci, již roku 429 Theodosius nařídil sestavit nový kodex. Senát odpověděl hlasitým projevem oddanosti, vděčnosti a souhlasu. Po přečtení konstituce následují v hojném množství pozdravná zvolání k počtě obou císařů — celkem 352 krát —, z toho nejvíce zvolání *extinctores delatorum, extinctores calumniarum* (CTh Gesta 5,10) a *per vos honores, per vos patrimonía, per vos omnia* (5,11) obě 28 krát, nejméně *Augusti Augustorum, maximi Augustorum* (5,1) 8krát. Zvolání k počtě císařů byla několikrát přerušena pozdravy, jichž se dostalo v daleko menší míře Faustovi, vznešenému patriciovi Aetiovi a městskému praefektovi Paulovi z podnětu jejich přátel, ale bez pozdějšího účinku.¹⁰ Protokol zároveň ukazuje, že touto formou také mohl senát přednést císaři svá přání.

Přes okleštění senátu, který po větší část doby republikánské vedl po několik staletí osud římského státu podle přísných mravních ideálů staré selské tradice k stálému a jistému vzestupu,¹¹ byli jeho členové mezi římskými občany stále ještě i na konci principátu a za dominátu nejvznešenější společenskou třídou.¹² Této vznešenosti byl dáván výraz titulem *clarissimus*, odznaky stavu, jimiž byly červené střevíce a široký pruh na tunice, vyhrazenými čestnými místy v divadle a v cirku a konečně zákazem sňatku mezi senátory a propuštěnci.¹³ Proto mohl učený řečník a vysoký státní hodnostář v druhé polovině IV. stol. Q. Aurelius Symmachus o něm v literárním dopise napsat *pars melior humani generis senatus* (epist. I 52).

Římský senát i nově zřízený senát v Constantinopoli byl tedy v době dominátu místem pro publikaci císařských zákonů, jak bylo uvedeno, a pro volbu úředníků (*praetores designentur senatus consulto legitime celebrato* (CTh VI 4,12) a městskou radou pro obě hlavní města; tu byl někdy označován jako *ordo candidatus* (CTh XIV 10,1). Výjimečně je *senatus* také pojmenováním městské rady karthaginské,

⁸ Mommsen, op. cit. II 2, str. 898 n.; III 2, str. 1238 n.; 1246 n.

⁹ A. H. Jones, *The Later Roman Empire*, I, Oxford 1964, str. 330.

¹⁰ Cl. Pharr, *The Theodosian Code*, Princeton 1952, str. 6, pozn. 55.

¹¹ M. Kaser, *Römische Rechtsgeschichte*, Göttingen 1967², str. 51.

¹² Stein, op. cit., str. 33.

¹³ *Ibidem*.

Karthaginis splendidissimae senatus (CTh XII 1,27). Pro městskou radu jiných měst se nikdy neuzívá názvu *senatus*, nýbrž *curia*, např. *in his, qui ex curiis ad senatus consortia pervenerunt, haec forma servetur* (CTh XII 74). Pro senát se také někdy užívá označení *ordo senatorius* (CTh XII 1,160), což je jinak běžný termín pro stav senátorský.

Senátu je v kodexu Theodosiově adresován především zákon o citování právních pramenů (CTh I 4,3 *ad senatum urbis Romae*) a také některé zákony soukromého práva vztahující se vesměs k majetkově rodinným vztahům, jako je zákon o pozůstalosti po zemřelém synovi, kdy je dědicem matka (V 1,8), o donacích (VIII 13,6), o dědictví z matčina majetku (VIII 18,1; 9; 10) a o používání kázeňských prostředků vůči mladistvým v rámci otcovské pravomoci (IX 13,1).

Majetek senátorů je zatížen značnými břemeny. Na prvním místě to byla povinná pozemková daň, *gleba praestatio glebae senatoriae* (CTh VI 2, 24); *gleba senatus* (V 13,4); *glebae professio* (XI 1, 12); *commodum glebae* (XII 1,72); *glebatio senatoria* (VI 2,23); *omnes possessores... inter senatores glebalem praestationem deinceps recognoscant* (XII 13,2). Tato daň se platila ve zlatě (*glebale aurum* VI 2,22).

Tyto daně plynuly do státní pokladny (*sacrae largitiones* nebo i pouhé *largitiones*).¹⁴ Podkladem pro zdanění majetku každého senátora byl stejně jako za doby republikánské *ensus* odhad, ocenění majetku k daňovým účelům. Ten konali za dominátu císařští úředníci *ensuales* a *ensuales*. *Censuales* byli pomocníky hlavního odhadce (*magister census*), který byl od roku 312/13 n. l. úředníkem v úradě městského praefekta v Římě a později i v Constantinopoli.¹⁵ Činnost *censuálů* se vztahovala k censu senátorů (CTh VI 28,5). *Censuales* především spravovali jejich daňové seznamy, *glebae senatoriae breves* (XII 1, 74,1). Jejich působení bylo i v jiném ohledu významné. Příslušelo jim jmenování praetorů (*nominandorum sollicitudinem inlustris magnificentia tua ad officium censuale sciat esse renovandam* VI 4,26), dozor nad chováním vysokoškolských studentů v Římě (XIV 9,1, mohli je pro nenáležitě chování tělesně trestat, případně vykázat z města a tím vyloučit ze studia), dozor nad náležitým oblečením příslušníků různých stavů (XIV 10,1) a opatrování závětí pořízených v hlavním městě (IV 4,4). Některé z těchto úkolů — census senátorů a opatrování závětí — vykonával také jejich představený *magister census*, podřízený praefektu praetoria (VIII 12,8). Adjektivum *censualis* znamená ve spojení *censuale officium* (IV 4,4) úřad *censuálů*, *censuales paginae* (XI 3,5) strany daňových seznamů, *censualis professio* (XI 3,2) oznámení o majetku za účelem odhadu a zdanění, přiznání k dani.

Ostatní břemena senátorů nejsou v Theodosiově kodexu určena, jsou označována obecně *munera* a *obsequia* (XIII 3,2). Patřilo k nim pořádání her (VI 4,7) a odvádění mimořádných dávek a příspěvků z titulu *aurum oblativum* (*omnes senatores... aurum oblativum in urbe persolvant* VI 2,16; *oblationem nobis amplissimi ordinis <promp>ta liberalitate promissam partim remittimus vobis — sc. senatoribus —, partim patriae communi urbiq; largimur* VI 2, 25).

Oblatio (od *offerre* = podávat, věnovat, nabízet) je původně dobrovolné věnování, konkrétně mimořádný čestný dar, peněžní příspěvek, věnovaný senátem císaři při různých příležitostech. Byl do jisté míry chápán jako povinnost, proto jej mohl císař částečně prominout, jak ukazuje výše citovaná konstituce; časem byl vyžadován a nařizován jako skutečná povinnost, např. při povýšení (*quicumque honorariis codicillis habetur ex comite, tres protinus equos... curet offerre* VII 23,1),

¹⁴ O. Seeck, *Collatio glebalis*; PWRE IV, sl. 365.

¹⁵ O. Seeck, *Censuales*; PWRE III, sl. 1912.

na počátku nového roku (*quando votis communibus felix annus aperitur, ... statuentes, ut deinceps sequentibus annis uniusque sedulitas principibus suis talia — sc. solidos septuaginta duos — ingerant semper et deferant VII 24,1*). Je to jindy povinnost tak závazná, jako je placení daně (*omnes omnino ad oblationem pecuniarum oportet argueri XI 1,5*); byli od ní osvobozeni jen kolóni na císařských statech (XIII 1,8). Požadovaný příspěvek nemusel být odváděn vždy hotově v penězích, nýbrž naturálně jako dodání, vyslání mladého muže jako brance pro vojenskou službu (VI 13, 6,1), dále jako práce, služba (XIII 5,5; 17).

Oblatio je vedle toho také cena, kterou nabízí kupující, nabídka ceny (*voluntaria pretii oblatio X 16,1*), nabízení při dražbě, podávání, přihazování (*qui ceteros oblatione superant V 15,18*), udání a vydání vojenského zběha ze zistných důvodů, protože se udavači promíjelo za odměnu dřívější provinění (*ad rectorem provinciae protinus spontanea oblatione deducat veniam delicti veteris habiturus VII 18,9*), odvolání proti soudnímu rozsudku (*intra triduum post oblationem legitimam, sc. libellorum appellatoriorum, XI 30, 56*), konečně návrh, oznámení rozvodu (*mulier, quae repudiavit a se dati oblatione discesserit III 16,2*).

Jako *oblatio*, tak i *aurum coronarium* se původně vybíralo, přesněji vzato, dávalo na základě dobrovolnosti. Zdůrazňuje se to ještě v konstituci císaře Iuliana z roku 362 (*aurum coronarium manus est voluntatis, quod non solum senatoribus, sed ne aliis quidem debet indicere CTh XII 13,1*), ale už o dva roky později vyhláší císařové Valentinianus I. a Valens jeho odvod za všeobecnou povinnost, od níž jsou osvobozeni jen senátoři (XII 13,2). Vskutku *aurum coronarium* (od *corona* = věnec) byl zprvu peněžitý dar provincie vítěznému vojevůdci původně na zakoupení zlatého věnce, později k volnému použití (*mitto aurum coronarium, quod te divitissime torsit Cic. Pis 90; aurum coronarium dicit, quod triumphantibus hodieque a victis gentibus datur Serv. Aen. VIII 721*).¹⁶ Jeho hlavní tíhu nesli kuriálové (*nullus exceptis curialibus, quos pro substantia sui aurum coronarium offerre convenit, ad oblationem hanc adineatur CTh XII 13,3*).¹⁷

Postižení tíživými finančními břemeny bylo u senátorů kompensováno udělením různých výhod, které měly charakter privilegií. Tak senátoři byli zproštěni ubytovací povinnosti (*in vitis senatoribus nostris in eorum domibus nullus hospitali iure commaneat CTh VII 8,1*); pro cestu k císaři měli dovoleno použít státní pošty (*evectio copiam senatorum, cum proficiscendi ad nos necessitas fuerit, serenitas nostra largita est VIII 5,32*); nebyli povinni zastávat funkce v úředních komisích pro odvod branců a vybírání daní (*prototypias et exactiones in capitatione plebeia curialium munera et quidem inferiora esse minime dubitatur atque ideo a senatoris domibus easdem submoveri oportet XI 23,2*). Povinnost dát armádě vojáky mohli splnit podle vlastního rozhodnutí tak, že buď dali brance anebo místo nich peníze, což při nedostatku pracovních sil bylo velmi výhodné (*amplissimi ordinis petitionibus adnuavit nostra clementia, ut pro tironibus pretia inferantur. damus itaque optionem, ut quod conducibile senatorum videtur eligendi habeat potestatem, id est aut tirones aptos officiis militaribus praestent aut pro singulis viginti quinque solidos numerent VII 13,13*).

Na ochranu svých zájmů, zejména rázu hospodářského si mohli volit zvláštní ochránce *defensores senatus*, kteří je zastupovali při soudním řízení a dbali na to, aby nebyli hospodářsky poškozováni (*absente senatus defensore nihil sibi praesumant vel curiales vel iudices ordinare CTh I 28,3; eos quoque senatores, quibus — sc. defensoribus — per diversas provincias fuerit sollicitudo commissa, fretos sanctione*

¹⁶ J. Marquardt, *Römische Staatsverwaltung*, II, Leipzig 1876, str. 285.

¹⁷ Kubitschek, *Aurum coronarium*; PWRE II, sl. 2553.

nostra, huiusce modi temptamenti decet constanter obsistere, ne senatoriae facultates harum rerum contemplatione vezentur XV 1,7); konstituce má zabránit pokusům správců provincií financovat veřejné stavby z majetku senátorů.

Neméně významné byly výsady plynoucí z jurisdikce. Rovnost, kterou měli v soudní kompetenci senát i císař a podle níž mohl každý z nich přijímat žalobu a vynášet rozsudek bez odvolání ve věcech kriminálních v případě, že císař nepoužil práva své tribunské moci, se už neuplatňovala ani za principátu, protože se přestaly podávat žaloby u senátu;¹⁸ výjimkou byly kriminální žaloby proti členům senátu. Kriminální případy senátorů soudil zvláštní pětičlenný soud složený z členů senátu za předsednictví městského praefekta (*in criminalibus causis senatus statuta iam dudum quinqueviris iudicii forma servabitur* II 1,12; *provincialis iudex vel intra Italiam, cum in eius disceptationem criminalis causae dictio adversum senatorem incidit, intendendi quidem examinis et cognoscendi causas habeat potestatem, verum nihil de animadversione decernens... referat ad scientiam nostram,...* *praefecto urbis cognoscenti de capite senatorum spectatorum maxime virorum iudicium quinquevirale sociabitur* IX 1, 13); byl zakázán přísný postup za použití mučidel (*severam indagacionem per tormenta quaerendi a senatorio nomine submovemus* IX 35,3).

Pro tato privilegia usilovali kuriálové, jejichž povinnosti byly velmi tíživé, dostat se do senátu. Byl-li takový případ zjištěn, byl kuriál vrácen na své místo (*cuncti, qui ex decurionibus senatorum se splendori et collegio miscuerunt eorumque suboles, vel quae prius edita est vel quae postmodum docetur esse suscepta, remittatur ad curiam* CTh XII 1, 93). Naopak členstvím v senátu mohl být vyznamenán jeden ze tří kuriálových synů (XII 1,132). Členstvím v senátě bývali odměňováni někteří úředníci, jestliže ve službě dosáhli stanovené hodnosti nebo vedoucí funkce (VI 24,7; 6; 23,4,1). Členství v senátě bylo hodností, *senatoria dignitas* (II 35, 3), jejíž význam zvyšovala okolnost, že k němu patřil také císař (*in quo — sc. ordine — nos quoque ipsos esse nominamus* IX 2,1).

Podle pořadí republikánských magistratur se rozlišovaly také v senátu podle hodnosti třídy bývalých konsulů, praetorů a quaestorů.¹⁹ Mezi bývalými konsuly a praetory byli někteří *adlecti* (*allecti*, od *ad-legere* = přibírat) přibrání, přijetí, tj. mimořádné povýšení (*quoniam agentibus in rebus huiusmodi praestitimus codicillos, ut post principatum in amplissimo ordine inter allectos consulares habeantur, id etiam huius legis auctoritate praestringimus, ut eodem gradu vel ordine ab universis iudicibus honorentur* CTh VI 27, 5); úřední akt sám se zval *adlectio* (*allectio*) přibrání, přijetí, mimořádné povýšení do jisté hodnosti (*domestici atque protectores... sibi... senatoriam vindicent dignitatem aequae cum allectione clarissimo nostro iudicio gratulentur* VI 24, 7). *Allectio* tedy bylo mimořádné jmenování senátorem s hodností bývalého konsula, praetora. Tímto aktem odměňoval císař některé úředníky v císařské službě za jejich mimořádné zásluhy. Bylo s tím spojeno osvobození od různých palátorských povinností jako zvláštní projev císařovy přízně (*decuriones nostri palatii post emensum fideliter obsequium, post deposita sacramenta militiae... in amplissimo et venerabili ordine inter allectos et immunes senatoris distributionibus habeantur nec descriptio glebalis eos in eo adtineat* VI 23, 1). Právě pro toto osvobození od různých břemen chápe autor příslušného hesla v Thes. L. L.²⁰ *allectio* poněkud nepřesně jako *immunitas ordinis senatorii*, opíraje se, zdá se mi neprávem, o výklad J. Schmidta²¹. I když imunita tohoto druhu byla podstatným

¹⁸ Stein, op. cit., str. 52.

¹⁹ Mommsen, op. cit. III 2, str. 966 n.

²⁰ Thes. L. L. I (Leipzig 1900), sl. 1661, ř. 37 n. s. v. *allectio*.

²¹ J. Schmidt, *Adlecti*: PWRE I, sl. 368.

znakem allekce, přece se domnívám, že *adlectio* je přijetí, tj. mimořádné povýšení, a že *immunitas* je pro povýšeného jejím praktickým důsledkem.

Mezi členy senátu patřili nositelé starých republikánských magistratur, které se zachovaly ještě v době dominátu, konsulové, praetori a quaestori. Tyto magistratury byly spíše čestnými tituly než funkcemi se skutečnou pravomocí.²² Quaestori, v počtu 20, jejichž ustanovení do různých funkcí většinou císař ponechával každoročně senátu, se uplatňovali v senátním archívu, jako tajemníci císaře a konsulů pro styk se senátem anebo v pomocných službách správců prokonsulských provincií²³. Praetorům ještě zbývala část jurisdikce²⁴ a oběma konsulům zůstala jejich eponymní a reprezentativní funkce²⁵; výjimečně předsedal jeden z konsulů při zasedání senátu (CTh Gesta 1,3; 7); jindy řídil jednání senátu praefectus urbi²⁶. Pořádání her měli na starosti *consules suffecti*²⁷.

Členům senátu příslušel titul *vir clarissimus* (veleslavný²⁸), který je vůbec nejstarším titulem pro hodnostní zařazení (*dignitas*). Je doložen již v I. stol. n. l. (*Hosidius Geta et L. Vagellius cos. clarissimis viris* CIL X 1401 = Dessau 6043 z roku 56 n. l.) a během I. stol. se stal oficiálním a trvalým přívlastkem příslušníků senátorského stavu²⁹, ale uzákoněn byl někdy za císařů Marka Aurelia a Lucia Vera³⁰. Za dominátu měli titul *vir clarissimus*, zkráceno *v. c.*, také správci provincií, tribuni zastávající funkci velitelů vojenských těles a další úředníci (CTh XIV 4, 3; XII 1,113)³¹. Tento titul však měly i osoby, které zastávaly vyšší funkce, jako *praefectus annonae* (XIV 4,9), *praefectus urbi* (XIII 5,2), *praefectus praetorio* (X 10,19), *comes domesticorum* (XI 1,38), a to nejen v činné službě, nýbrž často ho dosahovali, stejně jako i jiných titulů, také ostatní úředníci při přeložení na trvalý odpočinek (VI 25,1; 5,1; 2). V této souvislosti se mluví o tzv. *codicillariae dignitates*, tj. titulární hodnosti, před nimiž měly mít přednost hodnosti získané skutečným zastáváním úřadu (VI 32, 7 z roku 393). Ale skutečná praxe byla zřejmě jiná, protože konstituce toho smyslu se opakují v Theodosiově kodexu častěji.

Označení *clarissimus* se vztahovalo i na osoby a věci patřící nositeli tohoto titulu (*quicumque clarissimae dignitatis virginem rapuerit* CTh IX 1,1; *clarissimae privilegia dignitatis* II 14,1; *nec ulla fiat in possidendo clarissimarum domorum curialiumque coniunctio* VI 3,3), kde *clarissimus* je synonymum za *senatorius*. Hodnost osoby, které přísluší titul *clarissimus*, byla *clarissimum* (XII 1, 74,5). *Clarissimus* odpovídal třetí hodnostní třídě, jež následovaly v sestupném pořadí takto: *vir illustris, spectabilis, clarissimus, perfectissimus, egregius*.

Od těchto titulů, označujících hodnostní zařazení, je nutno odlišit čestné tituly, čestná označení, jichž se obyčejně užívalo jako oslovení či pojmenování místo osobního, případně přívlastňovacího zájmena. Pro senát bylo takovým čestným označením *amplitudo* (= důstojnost, vznešenost: *amplitudo vestra* CTh I 1,5; Gesta 3, 26), v adjektivní formě *amplus* (*amplissimi ordinis petitionibus* VI 13,13; *in*

²² Stein, op. cit., str. 50.

²³ G. Wesener, Quaestor: PWRE XXIV, sl. 817.

²⁴ B. Koch, Praetor: PWRE XXII, sl. 1602.

²⁵ Kübler, Consul: PWRE IV, sl. 1133 n.

²⁶ A. Chastagnol, La Préfecture urbaine à Rome sous le Bas-Empire, Paris 1960, str. 68.

²⁷ Chastagnol, op. cit., str. 406.

²⁸ *Clarissimus* překládá adjektivem „veleslavný“ J. Češka v překladu Ammiana Marcellina (Soumrak římské říše, Praha Odeon 1974), kdežto J. Nováková užívá adj. „slovutný“ (Antika v dokumentech II, Praha 1961, str. 474).

²⁹ M. Bang, Über den Gebrauch von *vir clarissimus* als Titel der Senatoren v díle L. Friedlaender, Darstellungen aus der Sittengeschichte Roms, IV, Leipzig 1921¹⁰, str. 77.

³⁰ Mommsen, op. cit. III 1, str. 471.

³¹ Stein, op. cit. str. 336.

amplissimae curiae nostrae ... consessu VI 7, 1 al.). Tentyž čestný titul vedle jiných měl také *praefectus praetorio* (VIII 8,4; 7,9 al.).

Čestným titulem *sanctitas* v konstituci adresované senátu (*placuit vestrae sanctitati XV 14,4*) se zde co do formy prokazuje tomuto shromáždění stejná úcta jako za doby republikánské, kdy senát byl jedním z nejdůležitějších politických činitelů a kdy požíval skutečné vážnosti, takže jeho epitheton bylo *sanctus* (*in hoc orbis terrae sanctissimo gravissimoque consilio* Cic. Cat. I 9; *vira magistratusque legunt sanctumque senatum* Verg. Aen. I 426, anachronisticky v Karthagu budovaném podle římských poměrů).

Senát v Římě i v Constantinopoli zůstal i za dominátu nejdůležitější společenskou třídou, jak to navenek částečně vyjadřují čestné tituly *amplitudo* a *sanctitas* a odznaky. Dávno však pozbyl bývalou moc a stal se v první řadě městskou radou každého z obou hlavních měst a povolným nástrojem císaře, který v něm měl místo pro publikování zákonů (*oratio principis ad senatum*).

Senát byl zatížen těžkými finančními břemeny pozemkové daně (*gleba, glebatio*) a různými mimořádnými poplatky (*oblatio, aurum coronarium*) i jinými povinnostmi (*munera a obsequia*), z nichž bylo na prvním místě pořádání her. Za to se senátorům dostalo významných výhod, které měly charakter privilegií: zproštění ubytovací povinnosti (*hospitium*), osvobození od povinnosti zastávat funkci v komisi pro odvod branců (*prototypia*) a vybírání daní (*exactio*), právo používat pro cesty k císaři státní pošty (*evectio*) a možnost podle vlastního rozhodnutí splnit „vojenskou povinnost“ naturálně, tj. dodat brance (*tiro*), nebo zaplatit stanovenou peněžní částku (*pretium*). Na ochranu svých hospodářských zájmů si volili ochránce (*defensores*), bez nichž se nemohl konat žádný soud, na němž byli procesní stranou příslušníci senátu; kriminální případy senátorů soudil pětičlenný soud (*quinquevirale iudicium*) složený ze senátorů. Všechny tyto výhody a nadto také imunitu od senátorských povinností měli císařem mimořádně jmenovaní senátoři s hodností bývalého konsula (*adlecti*).

Proto se členství zdálo kuriálům jedinou možnou záchranou od hospodářských i jiných břemen, s nimiž byli svázáni rodem a jejichž růst byl v příčinné souvislosti s pokračující krizí římské říše.

DE SENATU QUAE CODEX THEODOSIANUS HABEAT

Temporibus dominatus, qui dicitur, senatus urbis Romae et Constantinopolis nobilissima pars generis humani vocari haud desinit, nam honorariis appellationibus amplitudinis sanctitatisque nec non dignitate clarissimus etiamtum gloriari solebat. Ille autem pristinus splendor ac potestas eius iamdudum conciderunt: senatus partibus tantum curiae urbis fungebatur et se in instrumentum promptum ad obsequium imperatoris vertit ea re contentus, quod nonnullae constitutiones forma orationis principis ad senatum missae publicabantur.

Senatoribus, qui agros longe lateque patentes possidebant, non solum magna tributa nomine glebae vel glebationis pensanda erant, sed etiam extraordinaria oblatione atque auro coronario et aliis muneribus obsequiisque, quorum erat prima editio ludorum, senatores onerabantur. Pro quo talia commoda et privilegia nacti sunt, ut ab hospitio et prototypiis exactionibusque immunes, libera evectio ad imperatorem facienda et copia pretii pro tironibus inferendi praediti essent, sibi defensores facultatum suarum eligerent, postremo ut in causis criminalibus tantummodo apud iudicium quinquevirale e proprio ordine electum rei fierent. Haec privilegia et immunitas munerum interdum extra ordinem eis obtigerunt, quibus imperator codicillis honorariis praestiterat, ut inter allectos consulares haberentur.

Quam ob rem curiales municipiorum, ut se senatui miscerent, contendebant onera fugientes, quibuscum origine colligati erant.

